

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Ректор Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Сергій ВІТВІЦЬКИЙ

2023 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Пономарьової Тетяни Ігорівни «Теоретичні та практичні засади становлення і розвитку ювенальної віктимології в Україні», що подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Дисертація Пономарьової Тетяни Ігорівни «Теоретичні та практичні засади становлення і розвитку ювенальної віктимології в Україні», що подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право виконана на кафедрі кримінального права та кримінології факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ. Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол № 3 від 28 жовтня 2020 року).

Попередня експертиза дисертації проводилася на базі кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ. Для підготовки висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Пономарьової Тетяни Ігорівни «Теоретичні та практичні засади становлення і розвитку ювенальної віктимології в Україні» Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол № 12 від 29 березня 2023 року) призначено рецензентів:

1) Письменський Євген Олександрович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри поліцейської діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів поліції Луганського навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ;

2) Одерій Олексій Володимирович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ;

3) Лоскутов Тимур Олександрович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ.

1. Актуальність теми дослідження.

Удосконалення механізмів юстиції щодо дітей є державним пріоритетом, закріпленим в Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. В документі вказано на необхідність розв'язання основних системних проблем юстиції щодо дітей, подолання прогалин у системі міжвідомчої взаємодії, забезпечення профілактичної, соціально-виховної роботи та роботи, спрямованої на ресоціалізацію неповнолітніх, які схильні до протиправної поведінки та вчинили правопорушення, а також на посилення захисту прав дітей, які потерпіли від правопорушень, зокрема насильницького характеру, та дітей, які є свідками правопорушень. Додаткові гарантії захисту прав неповнолітніх осіб забезпечені також більш репресивними кримінально-правовими санкціями, передбаченими за вчинення кримінальних правопорушень відносно дітей, а також нормами кримінального процесуального законодавства. Зокрема в ч. 2 ст. 10 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що у випадках і порядку, передбачених Кодексом неповнолітні під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями. В ч. 1 ст. 59 нормативно-правового акту вказано, що якщо потерпілим є неповнолітня особа до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її законний представник; ст. 224 кримінального процесуального законодавства визначає особливості допиту неповнолітнього потерпілого та свідка тощо. Таким чином, крізь призму низки нормативно-правових приписів законодавцем було актуалізовано віктомологічний напрям у системі запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються відносно неповнолітніх в Україні.

Для реалізації та остаточної інтеграції віктомологічного компоненту у державну політику України у сфері захисту прав дітей, протягом останніх років у національне законодавство було імплементовано низку норм європейського та міжнародного права. Зокрема такими міжнародними документами стали Женевська декларація прав дитини 1924 року, Декларація прав дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, Конвенція про права дитини 1989 року тощо. Окремі проблеми, пов'язані із захистом неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень актуалізовані також у національних документах, серед яких Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/20, Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р, План невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 361-р., План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р тощо.

Однак, не дивлячись на системну законотворчу діяльність, більшість рішень, відображені в нормативно-правових актах, спрямовані на: 1) зниження кількісного показника окремих, пріоритетних для держави, видів кримінальних правопорушень, вчинених відносно неповнолітніх осіб (домашнє насильство, торгівля людьми тощо); 2) уніфікацію підходу до проведення слідчих (розшукових) дій за участі малолітніх та неповнолітніх осіб незалежно від їх процесуального статусу (підозрюаний, обвинувачений, свідок, потерпілий тощо); 3) вирішення проблемних питань, що виникають під час судового розгляду у провадженнях за участю дітей, які є свідками або потерпілими, зокрема в частині визначення їх правового та/або процесуального статусу. Водночас аналіз статистичної звітності правоохоронних органів, викладеної на сайті Офісу Генерального прокурора, свідчить про неефективність передбачених державою заходів для остаточного вирішення проблеми інтенсифікації криміногенних загроз в частині кримінальних правопорушень, що вчиняються відносно неповнолітніх осіб. Так, у 2018 році від кримінальних правопорушень потерпіло 5918 дітей (малолітніх та неповнолітніх осіб) (1,7 % від загальної кількості потерпілих); у 2019 році – 5471 (1,8 % від загальної кількості потерпілих); у 2020 – 5236 (2,2 % від загальної кількості потерпілих); у 2021 – 5875 (3 % від загальної кількості потерпілих); у 2022 році від кримінальних правопорушень потерпіло 8608 дітей (3,7 % від загальної кількості потерпілих).

Наведені дані вказують на стабільно негативну динаміку кримінальних правопорушень, що вчиняються відносно неповнолітніх осіб, яка погіршилась у 2022 році. Це зумовлено загальним зростанням кількісного показника суспільно небезпечних діянь як наслідку введення особливого правового режиму воєнного стану, що загальмувало подальший розвиток ювенальної юстиції, зокрема – її вікtimологічного складника. Отже, на сьогоднішній день очевидною є необхідність у поглибленні знань про детермінаційний комплекс, який зумовлює кримінальні правопорушення відносно дітей; кримінологічно значущі ознаки неповнолітніх як об'єктів вікtimізації; особливості інтеракції неповнолітньої жертви та кримінального правопорушника; специфіку унормування процедури взаємодії із неповнолітніми жертвами різних видів кримінальних правопорушень тощо.

Теоретичні та практичні проблеми ювенальної вікtimології є предметом дослідження у наукових працях із різних галузей юридичної науки, що зумовлено складністю та багатоаспектністю цього феномену. Значний внесок у розробку цього питання здійснено і представниками наук кримінально-правового циклу. Зокрема, окремі проблеми розглянуті та вирішенні в роботах А.М. Бабенка, М.І. Бажанова, І.О. Бандурки, О.М. Бандурки, В.С. Батиргареєвої, Н.Л. Березовської, П.С. Берзіна, В.М. Бурдіна, Є.М. Вечерової, С.С. Вітвіцького, В.О. Глушкова, Т.О. Гончар, О.В. Дащенко, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, В.Є. Квашис, Н.Я. Ковтун, А.Ю. Коновалової, Н.М. Крестовської, О.М. Литвинова, В.О. Меркулової, Н.А. Орловської, О.О. Северин, М.О. Семенишина, В.В. Шаблистого, В.І. Шакуна, П.В. Хряпінського, С.Д. Шапченка та інших авторів. З-поміж

наукових досліджень, з якими дисертаційне дослідження має безпосередній зв'язок, варто виділити роботи М. С. Андріяшевської, В. В. Голіни, А. О. Джужи, О. М. Джужи, О. Г. Колба, Є. С. Назимка, В. О. Тулякова, Н.С. Юзікової та ін.

Роботи вказаних авторів мають важливe теоретичne тa практичne значення, разом iз тим, низка питань теоретикo-прикладного характеру залишаються невирiшеними. У кримінологічній науці досі не сформовано цілісного уявлення про сутність, зміст та значення ювенальної вікtimології в межах наук кримінально-правового циклу, а також відсутній універсальний підхід ро rozуміння феномену неповнолітньої жертви в механізмі кримінально protiправної поведінки. Можна констатувати, що стан розробки проблеми вікtimологічного захисту неповнолітніх осіб від кримінальних правопорушень не відповідає сучасним вимогам та очікуванням, що зумовлює актуальність і важливість розробки обраної для дослідження теми.

2. Наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації розв'язано важливу наукову проблему, яка полягає в обґрунтуванні нових теоретикo-прикладних положень щодо особливостей становлення та розвитку ювенальної вікtimології, а також концептуальних зasad удосконалення ювенальної вікtimологічної політики в Україні. Наукова новизна одержаних результатів конкретизується в теоретичних положеннях і висновках, основними з яких є такі:

вперше:

– сформульовано наукове визначення ювенальної вікtimології як самостійного напряму загальної віktimologії, мета якого полягає у здiйсненнi запобіжного впливу на кримінально protiправну дiяльнiсть шляхом створення сукупностi заходiв, достатнiх для вiправлення віktimних скильностей неповнолiтнiх осiб як детермiнантiв, що провокують вчинення суспiльно небезпечних дiянь;

– з'ясовано змiстовнi складовi ювенальної віktimologії, якими є: 1) феномени ювенальної віktimностi та віktimizaciї: віktimogenний детермiнацiйний комплекс, понятiйно-категорiальний апарат, видова диференцiацiя; 2) особа неповнолiтньої жертви: структура, класифiкацiя та типологiя; 3) механiзм iнтеракцiї мiж неповнолiтньою реальною/potenciальною жертвою та кримінальним правопорушником; 4) емпiричний та фактологiчний аналiз кримiнологiчної та віktimologiчної ситуацiї, прогнозування кримiнально protiправної дiяльнosti з урахуванням особливостей групової та масової віktimnosti вiдповiдно до певної мiсцевостi; 5) стратегiчне планування запобiжних віktimologo-krimiologichnix заходiв та засобiв взаєmodiї з потенцiйnimi/reальнimi неповнолiтнimi жертвами кримiнальних правопорушень;

– розроблено критерiї перiодизацiї виникнення, становлення та розвитку ювенальної віktimologії, якi диференцiйованi на елементарний базовий,

базовий та факультативний. Елементарним базовим критерієм є ставлення законодавця до права дитини на кримінально-правовий захист; базовий критерій відтворюється крізь призму ставлення держави та суспільства до кримінального законодавства, меж кримінальної відповідальності та суспільно небезпечного діяння; факультативний – еволюція вітчизняної кримінально-правової політики, розвиток кримінального законодавства, кримінологічної доктрини та виділення віктомології в самостійну науку;

– запропоновано авторське поняття специфічного психоемоційного стану як складника механізму віктомізації неповнолітньої особи, під яким необхідно розуміти зумовлену постійними або тимчасовими психічними розладами сукупність заздалегідь помилкових поведінкових реакцій підлітка на зовнішні збудники, котрі сприяють та/або зумовлюють суспільно небезпечну поведінку кримінального правопорушника. Найбільш поширеними психоемоційними станами, котрі сприяють віктомізації неповнолітніх осіб, є: 1) адиктивні постнеонатальні залежності (реактивний розлад прив'язаності); 2) деструктивні залежності (алкоголізм, наркоманія, медіа); 3) патологічні психопатичні стани та захворювання (затримка психомовного розвитку, обсесивно-компульсивні розлади); 4) окремі тимчасові шокові фактори, зумовлені неспецифічними умовами життя (насильницький інцест, пенітенціарна віктомізація);

– на підставі аналізу міжнародного та загальноєвропейського права встановлено такі змістовні складові міжнародних стандартів запобігання кримінально протиправній діяльності щодо дітей: 1) визначення поняття «неповнолітня особа» як привілейованої категорії жертв кримінальних правопорушень; 2) визнання неповнолітнього повноцінним громадянином держави та учасником процесуальних відносин; 3) визнання неспецифічних особливостей фізичного та психічного розвитку неповнолітньої жертви кримінального правопорушення обставинами, які обтяжують покарання; 4) заlutчення спеціалістів у галузі психології та педагогіки для прискорення посткримінального реабілітаційного процесу; 5) розробка віктомологічних заходів, спрямованих на запобігання первинній та/або вторинній віктомізації неповнолітніх осіб;

– обґрутовано специфічні риси неповнолітнього як об'єкта віктомізації: 1) депривація самосвідомості – обмежена або відсутня можливість повною мірою сприймати себе як особистість, наділену індивідуальними рисами, прагнення до ототожнення та порівняння себе з іншими, низька конкурентоспроможність; 2) відкладена сепарація – усвідомлення себе частиною суспільства без виділення кола обов'язків, прав та особистих меж; 3) схильність до фрустрації – сприйняття себе як особи, неспроможної задовільнити свої базові потреби, постійне незадоволення своїм життям; 4) часткова ірраціональність мислення – викривлене сприйняття реальності через відсутність необхідного житевого досвіду; 5) несформований комплекс моральних цінностей – відсутність навичок «здорової» поведінки та реагування на окремі соціально загострені ситуації; 6) лабільна емоційна сфера – відсутність навичок своєчасної оцінки ситуації; загальмоване світосприйняття;

– конкретизовано елементи вікtimогенного детермінаційного комплексу: 1) суб'єктивний фактор ризику – причинно-наслідковий зв'язок між когнітивними стереотипами та їх потенційним впливом на обрання способу реагування на кримінально протиправну поведінку суб'єкта правопорушення; 2) умовно- ситуативні корелянти – явища та процеси об'єктивної реальності, котрі опосередковано або безпосередньо впливають на поведінку особи через її сприйняття їх характеру; 3) мотиваційний механізм – поведінкові особливості кримінального правопорушника, котрі впливають на обрання способу реагування;

– умотивовано доцільність інтеграції у кримінологічну практику загальнодержавної стратегії формування ювенального безпекового середовища, яка передбачає реалізацію таких завдань: популяризація правової освіти; розбудова соціально-економічної складової державності, підвищення рівня інвестиційної привабливості держави; удосконалення внутрішньої та зовнішньої політики щодо подолання корупції; залучення зарубіжних антикризових спеціалістів з метою усунення негативних наслідків бойових дій та пандемії, спричиненої коронавірусною інфекцією COVID-19; удосконалення правової основи захисту прав та свобод громадян, посилення юридичної відповідальності за посягання на соціально вразливі категорії населення; перегляд медіа-політики, здійснення посиленого контролю за демонстрацією сцен насильства та жорстокості в необмеженому доступі; посилення відповідальності за продаж алкогольних напоїв особам, що не досягли 21 року та ліків, до складу яких входять наркотичні та психотропні речовини без рецепту лікаря; посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, що вчиняються відносно неповнолітніх; популяризація ідеології нульової терпимості до суспільно небезпечних діянь;

– розроблено кримінологічну методику діагностики схильності особи до вікtimно-провокативної поведінки, метою якої є визначення домінантного поведінкового патерну у криміногенних ситуаціях;

– розроблено концепцію запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються стосовно неповнолітніх осіб, яка враховує особливості реалізації кримінально-правової та кримінологічної політики в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану;

– запропоновано систему змін та доповнень до національного кримінального законодавства щодо вдосконалення процесу запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються щодо малолітніх/неповнолітніх осіб.

удосконалено:

– диференціацію рівнів методології ювенальної вікtimології на такі: 1) структурно-функціональний – найвищий рівень, який полягає в теоретичному (філософсько-світоглядному) сприйнятті причин та умов підліткової вікtimності; 2) загальнонауковий та конкретно-науковий – другий рівень, який передбачає застосування алгоритмічного комплексу елементарно-базового інструментарію, необхідного для будування моделі ювенальної вікtimності; 3) емпірико-технічний – третій рівень, необхідний для перевірки

на практиці знань, отриманих на інших рівнях з метою розробки тактики протидії віктимізації неповнолітніх;

– теоретичні підходи до періодизації становлення ювенальної віктимології як самостійної науки та еволюції кримінально-правового захисту неповнолітніх осіб: 1) період формування особливого підходу до захисту прав дитини (від найдавніших часів до XII ст.); 2) період часткового визнання примітивних прав дитини (XII – XV ст.); 3) період нормативно-правового закріплення правового статусу дитини як повноцінного учасника кримінально-процесуальних відносин, зокрема визнання її права мати захист як жертви кримінального правопорушення (XVI – XVIII ст.); 4) період часткового гальмування активного розвитку ювенального права, в тому числі на другий план законодавчої уваги відійшов і правовий захист дітей, які постраждали від протиправних діянь (XIX – XX ст.); 5) період оновлення кримінально-правового регулювання взаємовідносин між неповнолітніми та державою, стрімкого розвитку інституту ювенальної юстиції, визнання захисту прав дитини пріоритетом держави, посилення кримінальної відповідальності за посягання на неповнолітніх (кінець ХХ – ХХІ ст.);

– теоретичне уявлення про диференціацію механізмів кримінально-протиправної поведінки на такі види: 1) психологічний (протиправна поведінка зумовлена потребою вчинити кримінальне правопорушення для самореалізації, зокрема з мотивів помсти, самоствердження тощо); 2) медичний (протиправна поведінка зумовлена проблемами медичного характеру, наприклад, психічними розладами тощо); 3) ситуативний/випадковий (протиправна поведінка зумовлена ситуацією, котра її спровокувала, наприклад, раптова неприязнь); 4) корисливий (протиправна поведінка зумовлена прагненням отримати для себе матеріальні або інші блага); 5) ідейний (протиправна поведінка зумовлена прагненням втілити в життя певний концепт, наприклад, кримінальні правопорушення, які вчиняються з релігійних, національних мотивів); 6) змішаний (протиправна поведінка зумовлена декількома факторами);

– види інтеракції неповнолітньої жертви з кримінальним правопорушником: поліхронічний – тривалий взаємозв'язок, зумовлений наявністю особистих, службових та інших відносин; спорадичний – періодичний взаємозв'язок, часто зумовлений збігом обставин; епізодичний – жертва та правопорушник мали одиничний тривалий або короткостроковий контакт; спонтанний – жертва та правопорушник до моменту вчинення кримінального правопорушення не були знайомі;

– доктринальні підходи до загальносоціального запобігання віктимій поведінці неповнолітніх осіб, яке має передбачати реалізацію таких заходів: 1) створення соціально орієнтованої системи державного стратегічного планування; 2) здійснення моніторингу трудової активності населення, встановлення та усунення «мертвих» зон на ринку праці; 3) аналізування та прогнозування пріоритетів нормативно-правового забезпечення; 4) аналізування кримінологічної ситуації та своєчасна ідентифікація потенційних криміногенних загроз; 5) забезпечення соціально-економічного та правового захисту вразливих категорій населення;

– доктринальні підходи до спеціально-вікtimологічного запобігання вікtimній поведінці неповнолітніх осіб, яке має передбачати реалізацію таких заходів: 1) створення механізму упередження формування в неповнолітніх стану потенційної/хронічної жертви; 2) створення автоматизованих електронних баз даних осіб, засуджених за тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення щодо неповнолітніх осіб; 3) запровадження процедури компенсації та реституції для неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень; 4) усунення детермінаційного комплексу, що зумовлює вторинну вікtimізацію неповнолітніх осіб; 5) створення вікtimологічної моделі небезпечної поведінки підлітків; 6) розробка та інтеграція методики діагностики схильності особи до вікtimно-provokatивної поведінки.

дістали подальшого розвитку:

– доктринальні підходи до розуміння структури особи неповнолітньої жертви кримінального правопорушення, елементами якої є: 1) демографічні ознаки – особливості людини, які характеризують її як біологічну, розумну істоту, наділену певними елементарними рольовими функціями; 2) соціально-побутові – особливості людини, набуті внаслідок дорослішання, зумовлені якістю виховання в мікро- та макросередовищі; 3) громадянсько-рольові – особливості людини, які формують її як громадянина країни; 4) морально-ціннісні – уявлення про духовність, саморефлексія, розуміння найвищої цінності людського буття та всіх пов’язаних із цим матерій; 5) психолого-медичні – особливості, які зумовлені фізичними та/або психічними особливостями, що сприяє вікtimізації; 6) кримінологічні – особливості інтеракції із кримінальним правопорушником та всіх пов’язаних із цим об’ективних та суб’ективних факторів вікtimізації;

– система наукових поглядів на типологію неповнолітніх жертв кримінального правопорушення: 1) всеобщно-вікtimний тип – неповнолітні особи, наділені рисами, які зумовлюють її високий віktimний потенціал; 2) ірраціонально-некритичний – неповнолітні особи, які є віktimними через відсутність навичок якісного мислення; 3) провокативно-імпульсивний тип – активно-агресивні неповнолітні, які своїми діями провокують суб’екта на вчинення кримінального правопорушення; 4) лабільний тип – неповнолітні особи, які несвідомо ставлять себе під загрозу через психологічні особливості нервової системи та швидкості сприйняття (такі особи часто стають хронічними/рецидивними жертвами); 5) жертви-ретристи – неповнолітні особи, віktimна поведінка яких зумовлена десоціалізацією, яка спричинила втрату навичок безпечної поведінки;

– концепція сучасної ювенальної політики, під якою необхідно розуміти діяльність держави, в особі спеціально уповноважених органів з протидії та запобігання кримінально протиправній діяльності, яка здійснюється за участі неповнолітніх осіб із застосуванням правових та оперативно-розшукових заходів, кримінологічних, віktimологічних засобів, а також засобів кримінально-правової репресії;

– характеристика рис міжнародних стандартів запобігання кримінально протиправній діяльності щодо неповнолітніх осіб, якими є: 1) реалізація на

реформованій, апробованій та соціально визнаній гуманістичній платформі; 2) впроваджений альтернативний підхід до взаємодії з неповнолітньою жертвою кримінального правопорушення; 3) критична кримінально-правова модель покарання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення щодо специфічних категорій неповнолітніх осіб; 4) симбіоз карального та відновного підходу до проваджень, в яких потерпілою є неповнолітня особа; 5) періодичне оновлення кримінологічних та віктомологічних стратегій, заснованих на забезпеченні найкращого правового захисту інтересів дитини.

Достовірність отриманих наукових результатів забезпечується комплексним використанням фундаментальних методологічних підходів (діалектичний, антропологічний, позитивістський, аксіологічний, системний, феноменологічний та герменевтичний підходи), положень діалектичного матеріалізму, соціології та психології віктомної поведінки, а також заснований на їх основі комплекс загальнонаукових теоретичних та спеціально-наукових методів (аналізу, синтезу, дедукції, індукції, аналогії, абстрагування та моделювання, антропологічний, історико-правовий, системно-структурний, компаративний, синергетичний, соціологічний методи, методи моделювання та наукової абстракції, а також статистичні та математичні методи), що надало можливість вирішити основні завдання та досягти поставленої мети дисертаційної роботи шляхом здійснення комплексного та ґрунтовного наукового дослідження та отримання обґрунтованих і достовірних наукових результатів.

Дисертація написана грамотно, оформлена згідно з чинними вимогами та відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197. Мовностилістична культура роботи висока. Список використаних літературних джерел, а також посилання на них у тексті дисертації зроблено з дотриманням вимог.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі сформовано методологічні та методичні засади дослідження ювенальної віктомності, удосконалено структуру особи неповнолітньої жертви кримінального правопорушення, уточнено особливості інтеракції кримінального правопорушника та неповнолітнього потерпілого в механізмі кримінально протиправної поведінки, а також її впливу на мотивацію кримінального правопорушення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації запропоновано трирівневий механізм запобігання віктомізації неповнолітніх осіб в Україні, а також визначено подальші перспективи розвитку ювенальної віктомології та кримінального законодавства в частині посилення кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення, які вчиняються відносно неповнолітніх осіб в Україні.

Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано в:

- *науково-дослідний роботі* – для здійснення загальнотеоретичних і

галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток кримінології за такими напрямами як: вивчення особи неповнолітньої жертви кримінального правопорушення; диференціація механізмів кримінально протиправної поведінки; визначення типології та класифікація неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень;

— *законотворчій діяльності* — при розробці нових нормативно-правових актів, а також при підготовці змін і доповнень до Кримінального кодексу України в частині удосконалення процесу запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються щодо неповнолітніх/малолітніх осіб;

— *освітньому процесі* — при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цих дисциплін. Okремі положення дисертаційного дослідження також було використано при розробці вибіркової дисципліни «Ювенальна віктомологія» для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти;

— *практичній діяльності* — слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад. Також, наведені в роботі теоретичні положення та практичні рекомендації можуть бути застосовані як елемент методики досудового розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються щодо неповнолітніх осіб.

3. Наукові публікації, у яких висвітлено основні результати дисертаційного дослідження, та повнота їх опублікування.

Основні положення дисертації опубліковано в 40 наукових публікаціях, серед яких 4 монографії, із них: 1 – одноособова та 3 – у співавторстві, 21 стаття у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 4 статті у виданнях, проіндексованих у наукометричній базі Web of Science Core Collection, 11 тез доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах:

Монографії

1. Вітвіцький С. С., Назимко Є. С., Тіточка Т. І. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування: міжнародні та європейські правові стандарти : монографія. Київ: ВД «Дакор», 2021. 133 с.

(Особистий внесок здобувача: розглянуто європейські правові стандарти відправлення правосуддя за участі неповнолітніх осіб)

2. Назимко Є.С., Тіточка Т.І. Запобігання формуванню ювенальної віктомності. Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу: колективна монографія / За заг. ред. А.Г. Бобкової, А.М. Захарченка. Рига, Латвія : “Baltija Publishing”, 2021. С. 114–130.

(Особистий внесок здобувача: розглянуто та доопрацьовано психофізіологічні риси та соціально-психологічні ознаки жертв кримінальних правопорушень, що зумовлюють віктомну поведінку)

3. Назимко Є. С., Андріяшевська М.С., Тіточка Т.І. Ювенальна віктимологія: теоретико-правова модель : монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 208 с.

(*Особистий внесок здобувача: надано кримінологічну характеристику неповнолітніх як жертв кримінальних правопорушень, а також доопрацьовано заходи запобігання віктимізації неповнолітніх*)

4. Пономар'ова Т.І. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку ювенальної віктимології в Україні : монографія / за заг. ред. Є. С. Назимка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 368 с.

Статті в наукових фахових виданнях України та виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах даних

1. Тіточка Т.І. Інтеракція злочинця та неповнолітнього потерпілого у механізмі кримінально-протиправної поведінки. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2020. № 4. С. 651–658.

2. Тіточка Т.І. Віктимологічні особливості детермінації насильницького інцесту із участю неповнолітньої жертви. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 256–261.

3. Тіточка Т.І. Роль неповнолітньої жертви в механізмі перверсивної кримінально-протиправної поведінки. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2 (75). С. 114–124.

4. Тіточка Т.І. Генеза кримінально-правового захисту прав неповнолітніх осіб в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2021. № 3. С. 168–172.

5. Тіточка Т.І. Особливості поведінки неповнолітніх жертв насильницького інцесту. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 281–285.

6. Тіточка Т.І. Методологія дослідження ювенальної віктимності. *«Juris Europensis Scientia»*. 2021. № 6. С. 74–77.

7. Тіточка Т.І. Критерії періодизації виникнення, становлення та еволюції ювенальної віктимності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 641–645.

8. Тіточка Т.І. Зародження феномену ювенальної віктимності та кримінально-правового захисту неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 53. С. 106–110.

9. Тіточка Т.І. Зародження наукової думки про ювенальну віктимність. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. № 68. С. 225–230.

10. Тіточка Т.І. Поняття та змістовні складові сучасної ювенальної віктимології. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 1. С. 133–139.

11. Тіточка Т.І. Поняття і типологія неповнолітніх жертв насильницького інцесту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 262–269.

12. Тіточка Т.І. Зарубіжні кримінологічні практики запобігання вчиненню кримінальних правопорушень проти неповнолітніх. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 170–179.

13. Тіточка Т.І. Загальносоціальне запобігання вікнимій поведінці неповнолітніх осіб. *«Juris Europensis Scientia»*. 2022. № 1. С. 105–109.
14. Тіточка Т.І. Основні чинники формування вікнимої поведінки неповнолітніх. *Українська поліцейстика. Теорія, законодавство, практика.* 2022. № 2(4). С. 69–74.
15. Тіточка Т.І. Міжнародні правові стандарти запобігання кримінально протиправній діяльності щодо дітей. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 3. С. 217–220.
16. Тіточка Т.І. Особливості захисту неповнолітніх жертв від кримінальних правопорушень у зарубіжних країнах. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2022. № 3 (47). С. 242–248.
17. Тіточка Т.І. Вікнимого-психологічна модель реабілітації неповнолітніх жертв сексуального насильства. *Copernicus Political and Legal Studies.* 2022. № 4. С. 55–63.
18. Тіточка Т.І. Окремі питання спеціального запобігання вікнимій поведінці неповнолітніх осіб. *Правовий часопис Донбасу.* 2022. № 4 (81). Vol. 2. С. 143–148.
19. Тіточка Т.І. Індивідуальна робота із неповнолітніми жертвами кримінальних правопорушень в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2022. № 5. С. 237–242.
20. Тіточка Т.І. Специфічні риси неповнолітніх осіб як об'єктів вікнимізації в Україні. *Право і суспільство.* 2022. № 5. С. 224–228.
21. Северінова О.Б., Ягольник О.М., Пономарьова Т.І. Особа жертви-інкасатора в механізмі кримінального правопорушення, передбаченого статтею 187 Кримінального кодексу України. *Держава та регіони.* 2023. № 1. С. 179–184.
- (Особистий внесок здобувача: доопрацьовано структуру особи жертви-інкасатора)
22. Vitvitskyi S., Syzonenko A., Titochka T. Peculiarities of corruption risk management in economic activity. *Baltic Journal of Economic Studies.* Volume 8 Number 3. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 42–47.
- (Особистий внесок здобувача: розглянуто вікниму поведінку осіб як детермінацію корупції в Україні)
23. Semenyshyna-Fihol B., Losych S., Titochka T. Criminological provision of economic security in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies.* Volume 8. Number 4. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 151–157.
- (Особистий внесок здобувача: викладено вікнимогенні детермінанти, які впливають на економічну безпеку України)
24. Vitvitskyi S., Syzonenko A., Titochka T. Definition of criminal and illegal activities in the economic sphere. *Baltic Journal of Economic Studies.* Volume 8. Number 4. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 34–40.
- (Особистий внесок здобувача: розглянуто особливості вікнимої поведінки жертв економічних кримінальних правопорушень в Україні)
25. Volobueva O., Severinova O., Ponomarova T. Socio-economic determinants and consequences of criminal offenses against sexual freedom and

sexual inviolability. Baltic Journal of Economic Studies. Volume 8. Number 5. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. P. 86–92.

(Особистий внесок здобувача: розглянуто вікtimологічну характеристику неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень проти статової свободи та статової недоторканості)

Праці апробаційного характеру

1. Тіточка Т.І. Основні детермінанти віктомної поведінки неповнолітніх. *Злочинці і жертви злочинів* : матеріали ХХ Всеукр. наук. конф. з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Харків, 16 лист. 2020 р. / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого; за ред. проф. А. П. Гетьмана і проф. Б. М. Головкіна. Харків : Юрайт, 2020. С. 648–651.

2. Тіточка Т.І. Тенденції кримінально-протиправних посягань, вчинених щодо неповнолітніх в Україні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукувої діяльності*: тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 26 лют. 2021 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 274–277.

3. Тіточка Т.І. Віктомна ювенальна компульсія як мотивація девіантної поведінки кримінального правопорушника. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2021. С. 149–151.

4. Тіточка Т.І. Медіа-простір та ювенальна віктомність. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 26 лют. 2021 р.) / за ред. д. ю.н. О.О. Шкути. Херсон: Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ, 2021. С. 243–247.

5. Назимко Є.С., Тіточка Т.І. Емпірико-технічна методологія дослідження особливостей ювенальної віктомності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 110–113.

(Особистий внесок здобувача: уточнено значення методології дослідження в ювенальній віктомології)

6. Тіточка Т.І. Особливості віктомізації неповнолітніх засудженими в установах виконання покарань: збірник матеріалів конкурсу з актуальних питань розвитку кримінологічної віктомології (до 70-річчя з Дня народження доктора юридичних наук, Заслуженого юриста України Олександра Миколайовича Джузіси) (м. Маріуполь, Україна). Донецький державний університет внутрішніх справ. Маріуполь : ФОП Парфенчик, 2021. С. 84–91.

7. Назимко Є.С., Тіточка Т.І. Реабілітація підлітків, котрі постраждали від сексуального насильства: віктомологічна модель. *Еволюція*

конституційного, адміністративного та кримінального права за часи незалежності України : збірник тез доп. та повідомлень за матеріалами круглого столу, присвяченого 31-й річниці Незалежності України (м. Харків, 15 вересня 2022 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 82–86.

(Особистий внесок здобувача: викладено вікtimологічну характеристику неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості)

8. Назимко Є.С., Тіточка Т.І. Особа неповнолітньої жертви сексуального насильства, вчиненого військовослужбовцями. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / редкол.: В. В. Чернай, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 92–95.

(Особистий внесок здобувача: розглянуто соціально-демографічні ознаки особи військовослужбовця, який вчиняє сексуальне насильство щодо неповнолітніх осіб)

9. Назимко Є.С., Тіточка Т.І. Європейські стандарти захисту неповнолітніх осіб від статевих кримінальних правопорушень. *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції* : зб. тез наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 28 лист. 2022 р.; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 85–90.

(Особистий внесок здобувача: охарактеризовано міжнародні нормативно-правові акти із захисту прав дитини).

10. Назимко Є.С., Пономарьова Т.І. Детермінація кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх осіб. *Нова архітектура безпекового середовища України*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 грудня, 2022 р.). Харків : Юрайт, 2022. С. 114–117.

(Особистий внесок здобувача: розглянуто соціально-економічні детермінанти кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх осіб)

11. Пономарьова Т.І. Генетико-моделюючий метод дослідження ювенальної вікtimності. *Сучасні тенденції забезпечення гендерного балансу в умовах Євроінтеграції* : зб. матеріалів інформаційно-просвітницького форуму. м. Кропивницький, 17 березня 2023 р. Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 362–364.

ВИСНОВОК

Ознайомившись із дисертацією Пономарьової Тетяни Ігорівни «Теоретичні та практичні засади становлення і розвитку ювенальної вікtimології в Україні» та науковими публікаціями, у яких висвітлено основні наукові результати проведеного дослідження, а також взявши до уваги підсумки фахового семінару, вважаємо, що:

1. Дисертація Пономарьової Тетяни Ігорівни «Теоретичні та практичні

засади становлення і розвитку ювенальної вікtimології в Україні» є фундаментальним дослідженням з актуальних питань, характеризується єдністю змісту, містить наукові результати, яким властива наукова новизна, теоретичне та практичне значення, що свідчить про істотний внесок здобувачки у розвиток науки кримінології. Дисертація відповідає вимогам, передбаченим пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197.

2. Дисертація Пономарьової Тетяни Ігорівни «Теоретичні та практичні засади становлення і розвитку ювенальної вікtimології в Україні» може бути рекомендована до захисту на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право у спеціалізованій вченій раді.

Рецензент:

заступник завідувача кафедри поліцейської діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
поліції ЛННІ імені Е.О. Дідоренка Донецького
державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Є.О. Письменський

Рецензент:

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

О.В. Одерій

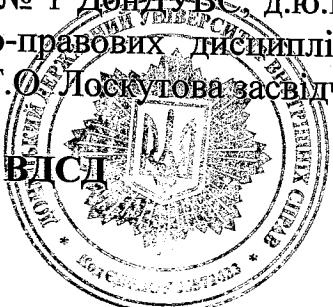
Рецензент:

заступник завідувача кафедри кримінально-правових
дисциплін факультету № 2 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Т.О. Лоскутов

Підписи завідувача кафедри поліцейської діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів поліції ЛННІ ДонДУВС, д.ю.н., професора Є.О. Письменського, професора кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ДонДУВС, д.ю.н., професора О.В. Одерія; завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін факультету №2 КННІ ДонДУВС, д.ю.н., професора Т.О. Лоскутова заставуто:

Начальник ВДСД

Ю.Г. Меркулова